

FELSEFE DÜNYASI

The Philosophy World

Sayı/Issue: 81 (Yaz/Summer 2025)

ISSN 1301-0875 - eISSN 2822-2970

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner

Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy

Prof. Dr. Murtaza Kortaletçi

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Celal Türer
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Christof Rapp
(Ludwig Maximilians Universität, Germany)

Prof. Dr. Dean Zimmerman
(Rutgers University, USA)

Prof. Dr. Duncan Pritchard
(University of California Irvine, USA)

Prof. Dr. Jason Brennan
(Georgetown University, USA)

Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho
(Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Brazil)

Assoc. Prof. Dr. Zalan Gyenis
(Jagiellonian University, Poland)

Doç. Dr. Fatih Özkan
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Muhammet Enes Kala
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Gary N. Kemp
(University of Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaoğlu
(Trakya Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Fatih Özkan
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mehtap Doğan
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Nihat Durmaz
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Sebile Başok Diş
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Yurdağül Kılınç
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın
(Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin
(Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya
(Şirnak Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk
(Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors

Ahmet Hamdi Işcan
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Zehra Eroğlu
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors

Abdussamet Şimşek
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Hatice İpek Keskin
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by

ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)

Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)

ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)

PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)

Ulrich's Periodicals Directory (2025)

Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir.

Derginin online versiyonu ücretsizdir.

The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access.

The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 300 TL | Basım Tarihi/Publication Date: Temmuz/July 2025, 300 Adet/Copies

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Sayfa Basım

Tevfik İleri Mahallesi Emek Caddesi, Polat Sk. No:2,

06145 Pursaklar/Ankara

Tel: (0312) 394 83 94 | Sertifika No: 77079

Alfred Jules Ayer'de Metafizik Eleştirisi ve Doğrulanabilirlik Problemi*

Murat SEL

<https://orcid.org/0000-0002-8517-0054> | yahya3520@hotmail.com

Öz

Sınır belirleme (demarcation) problemini konu edinen bu çalışma, bir mantıkçı pozitivist olan Alfred Jules Ayer'in hangi gerekçelerle metafiziğe karşı oluşunun temellerini araştırma ve bu tutumla bağlantılı olarak bilimin ve felsefenin konumunu, fonksiyonunu ve birbiriyle ilişkisini tartışma amacı taşımaktadır. Bu ilişkinin belirlenebilmesinde birçok problemle mücadele edilmek zorunda kalınmıştır. Bilim olan ile olmayan ya da metafizik ile bilim ve felsefe arasında bir sınır var mıdır? Bu problemin çözümü doğrulanabilirlik ilkesinde aranmıştır. Doğrulanabilirlik ilkesinin formülü ortaya koyulduğu zaman sözü edilen problemin çözülebileceği düşünülmüştür. Bu çalışmada Alfred Jules Ayer'in metafizik eleştirisinin bir sonucu olarak düşünülebilecek olan doğrulanabilirlik ilkesi problemine onun yaklaşımı ve çözüm önerileri tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alfred Jules Ayer, Mantıkçı Pozitivism, Metafizik Eleştirisi, Doğrulanabilirlik, Sınır Belirleme.

Atıf Bilgisi Sel, Murat (2025). Alfred Jules Ayer'de metafizik eleştirisi ve doğrulanabilirlik problemi. <i>Felsefe Dünyası</i> , 81, 132-147, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1564688	
Geliş Tarihi	10.10.2024
Kabul Tarihi	29.05.2025
Yayın Tarihi	15.07.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	felsefedunyasi@tufed.com.tr
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

* Bu makale yazarın "Alfred Jules Ayer Açısından Mantıkçı Pozitivism ve Karl Popper'da Bilimin Sınırlarını Çizme Sorunu" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Alfred Jules Ayer's Critique of Metaphysics and the Problem of Verifiability

Murat SEL

<https://orcid.org/0000-0002-8517-0054> | yahya3520@hotmail.com

Abstract

This study, which deals with the demarcation problem, aims to investigate the foundations of the opposition of Alfred Jules Ayer, a logician positivist, to metaphysics on what grounds, and to discuss the position, function and interrelationship of science and philosophy in connection with this attitude. Many problems had to be fought in determining this relationship. Is there a Decoupling between what is science and what is not, or between metaphysics and science and philosophy? The solution of this problem has been sought in the principle of verifiability. When the formula of the verifiability principle was put forward, it was thought that the mentioned problem could be solved. In this study, Alfred Jules Ayer's approach and solution proposals to the problem of the verifiability principle, which can be considered as a result of metaphysical criticism, will be tried to be discussed.

Keywords: Alfred Jules Ayer, Logical Positivism, Critique of Metaphysics, Verifiability, Demarcation.

Citation Sel, Murat (2025). Alfred Jules Ayer'de metafizik eleştirisi ve doğrulanabilirlik problemi. <i>Felsefe Dünyası</i> , 81, 132-147, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1564688	
Date of Submission	10.10.2024
Date of Acceptance	29.05.2025
Date of Publication	15.07.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	felsefedunyasi@tufed.com.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Modern dönemle birlikte bilime büyük bir hayranlık ve güven duyularak bakılmaya başlanmıştır. Bu bakış açısının şekillenmeye başladığı dönem aynı zamanda pozitivizmin de ortaya çıktığı ve kendini şekillendirdiği dönemi ifade eder. Pozitivizmin önemli kavramlarından olan 'rasyonellik', 'doğruluk', 'evrensellik' gibi kavramlar bu dönemde daha fazla gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlamıştır. Bilime olan hayranlık ve güven Aydınlanma döneminde ise büyük bir ivme kazanmış ve bu dönem ile birlikte metafiziksel öğeleri bilimden uzak tutma eğilimi baskın bir düşünce hâline gelmiştir. Yirminci yüzyılda ise pozitivism yeni versiyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Mantıkçı pozitivism, mantıksal pozitivism, yeni pozitivism, neopositivism gibi isimlerle karşımıza çıkan bu yeni versiyona göre bilimin yapısı, yöntemi, işleyişi gibi konu ve problemler daha ağırlıklı olarak tartışılmaya başlamışken, bu problemlerle bağlantılı olarak 'bilim', 'sözde bilim', 'metafizik', 'felsefe' arasındaki sınır belirleme çabaları olan 'demarcation' (sınır belirleme) problemi de en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Tüm bu problemlere ilişkin olarak 'doğrulanabilirlik ilkesi' problemi ön plana çıkan ve üzerinde sürekli tartışılan önemli problemlerden biridir. Söz konusu edilen tartışmalara geçmeden önce mantıkçı pozitivismin özünde ne olduğu (Alfred Jules Ayer özelinde), nasıl ortaya çıktığı ile ilgili genel bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Önemli bir mantıkçı pozitivist olan ve bu fikirlerin İngiltere'ye yayılmasında önemli bir payı olan Alfred Jules Ayer (1910-1989), 'mantıkçı pozitivism' ifadesini Viyana Çevresi olarak isimlendirilen ve içerisinde birçok bilim insanı, matematikçi, fizikçi ve filozofu barındıran kişilerin bakış açısını içerdiğini ifade etmiştir. Bertrand Russell (1872-1970), George Edward Moore (1873-1958) ve Ludwig Wittgenstein (1889-1951) ile dolaylı da olsa bağlantılı olduğu düşünülen bu 'çevre', felsefenin spekülâtif bir disiplin olmasından daha çok analitik bir araştırma alanı olarak düşünülmesi gerektiğini iddia etmiştir. Ayer, Viyana Çevresi'nin 1920'li yılların başlarında Moritz Schlick'in (1882-1936) Viyana Üniversitesi'nde profesör olarak göreve başlamasıyla etkinliğini hızlandırdığını düşünmektedir (Ayer, 1959, s. 3).

Mantıkçı pozitivismin iki temel vazifesi vardır. Birincisi: Bilimsel yöntemin tutarlı olarak empirik izahını açıklamaktır. İkincisi: Metafiziğin anlamsızlığını ortaya koymaktır. Bu vazifeler mantıksal analiz aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Mantıkçı pozitivism felsefesi, özünde mantıksal metotlarla kurulmuş olan bir deneyciliktir (Weinberg, 1936, s. 25-28).

Bilimsel metotlarla varılamayan sonuçlara ve genellemelere ulaşma alanı olan metafiziğe yirminci yüzyılda en önemli eleştirilerden biri Viyana Çevresi üyelerinden gelmiştir. Mantıkçı pozitivistlerin kendi içlerinde farklı düştükleri noktalar olsa da temelde bulunduğu ortak paydalardan en önemlilerinden biri metafiziği eleştirmek üzerinedir. Çünkü felsefe, mantıkçı pozitivistlere göre bilimsel özellikler sergilemelidir. Bu bilimsellik epistemolojik anlamda doğrulanabilirlik kriterine dayanmaktadır. Ancak bu kriter beraberinde bir problemi getirmektedir. Bu problemin en açık anlatımlarından biri Ayer'in *Language, Truth and Logic* (Dil, Doğruluk ve Mantık) adlı çalışmasında dile getirilmiş ve bu problem analiz edilerek çözüm yolları aranmıştır. Bu çalışmada sözü edilen problem tartışılmaya çalışılacaktır.

Metafizik Eleştirisi

Bilim ve felsefenin temelini teşkil eden ve felsefenin en eski tartışmalarından biri olan metafizik, günümüzde de bu pozisyonunu sürdürmektedir. Ancak metafiziğe tam anlamıyla bir tanımlama getirmek ya da onun doğasını tam anlamıyla açıklamaya çalışmak kolay bir şey gibi görünmemektedir.

Aydınlanma düşüncesinin zirve isimlerinden birini temsil eden Kant, fenomenler dünyasının dışında olan bilgilerin imkansızlığından söz etmişti. Viyana Çevresi üyeleri ise Kant tarafından altı çizilen bu düşüncenin daha radikal versiyonlarla devam ettirilip geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapmıştır. Ayer'e göre mantıkçı pozitivizmin en önemli karakteristiklerinden biri metafiziğe karşıt olmasında yatmaktadır (Magee, 1985, s. 130). O hâlde Ayer'e göre metafizik ne anlama gelmektedir?

Ayer, metafiziği, spesifik bilimlerin yalnızca empirik olarak incelemekle yetinmediği fenomenlerin altında yatan ve onları aşarak gerçekliğin doğasına ilişkin bir araştırma alanı olarak tanımlamaktadır. Fenomenlerin altında yatan gerçekliğin var olup olmadığı hakkında bir hükme varmak ve bu hükmün de ötesine geçip bunu formüle etmek, Ayer'e göre saçmalıktan öte bir anlam taşımamaktadır. Bu saçmalığın gösterilmesinde başarılı olunabilirse metafiziğin imkansızlığının ispat edilebileceği kanaatindedir. Bilim insanların genellemeler yaparak ulaştığı olguların ötesine geçen bir gerçeklikle ilgilenen metafizikçi ise genellikle bilim insanların faaliyet gösterdiği alandaki çalışmaların verimsiz olduğunu düşünmez. Fakat kendi yöntemleriyle sunulan bilgilerin ötesine geçebileceğini düşünür. Bu nedenle Ayer'e göre metafizikçi içi dolu olan herhangi bir şey söylemeyi başaramaz. Bir başka ifadeyle Ayer'e göre metafizikçinin amaçladığı bu çaba boş bir çaba olmanın ötesine geçmeyi başaramaz (Ayer, 1934a, s. 335-336). Ancak felse-

fe tarihinde bakıldığında felsefenin önemli bir kısmının metafizikle sıkı bir ilişkisi olduğu görülmektedir. O hâlde yapılması gereken şey nedir?

Ayer, filozofların geleneksel konulardaki tartışmalarının gereksiz hatta verimsiz olduğunu düşünerek bu tip tartışmalara son vermenin önemli bir rolü olarak felsefenin amaç ve metotlarını yeniden ve ayrıntılı olarak incelemesini önerir. İlk yapılması gereken şey ise metafiziksel iddiaları eleştirmekten geçmektedir. Görünüşler dünyasının sınırlarını aşan bir gerçeklikle ilgilenen metafizikçilerin iddialarını eleştirmek için bu iddialara hangi öncüllerden yola çıkarak varıldığı sorulmalıdır. Duyular dünyasının sınırlarının çok ötesinde bir gerçeklikten bahseden çıkarımların bir anlamı yoktur (Ayer, 1990a, s. 13-14). Ayer'e göre metafiziksel iddialara hangi öncüllerden yola çıkılarak varıldığı konusunda metafizikçilerin verebileceği bir cevap yoktur. Buna rağmen metafiziksel iddialar öne sürülmesinde temel faktörler neler olabilir?

Metafiziksel iddialar öne sürülmesinin en çekici taraflarından biri gözlemler, tahminler, genellemeler ile yetinilmeyip bunların ötesine geçerek bunlar hakkında duyguların ifade edilmesidir. Edebiyat ve sanat bu ifade biçimleri için uygun ortam sağlamaktadır. Metafiziksel öğeler ya da sistemler öne sürülmesindeki başka bir dürtü de insanların bilgilerini birleştirme isteğinden doğmaktadır. Metafizikçi, doğa bilimlerindeki sıradan olayların keşfiyle yetinmeyip daha genel ilkelerin bilgisi arayışı içine girerek (Ayer, 1934a, s. 342) bilimleri bir basamak olarak kullanabileceği ve getireceği yorumlar ile bilimlerin ötesine geçebileceği iddiasındadır. Benzer şekilde filozofların *arkhe* arayışlarının da metafiziksel bir arayış olduğunu Ayer şu şekilde ifade etmektedir:

Filozofun işinin ilk ilkeleri aramak olduğu inancı, gerçeğin bir bütün olarak irdelenmesi biçimindeki alışılmış felsefe anlayışına bağlanabilir. Bu anlayış ise çok bulanık olduğundan eleştirilmesi çok güçtür. Eğer bu, kimi kez olduğu gibi, filozofun kendini, bir tür, dünyanın dışına atması ve onu kuşbakışıyla seyretmesi biçiminde alınırsa, bunun metafizik bir anlayış olduğu açıktır. (Ayer, 1998, s. 25)

Ayer, *Language, Truth and Logic* adlı eserinde spekülative felsefenin sona ermesini ve felsefenin fonksiyonunun eleştirel bir yöntemle yeniden ele alınması gerektiğini önerir (Ayer, 1990a, s. 9). Amacını şu şekilde aktarmaktadır: "...Bizim amacımız, yalnızca, felsefenin, gerçek bir bilgi kolu olarak, metafizikten ayırt edilmesi gerektiğini göstermektir." (Ayer, 1998, s. 18-19)

Peki, bunlar nelerdir? Başka bir ifadeyle Ayer'e göre hangi konular ya da unsurlar metafiziksel içerik barındırmaktadır?

Ayer'e göre metafiziksel öğelerin doğruluğundan veya yanlışlığından bahsedilmesi mümkün görünmemektedir. "Tanrı" terimi metafizik bir terim olduğundan aşkın bir varlığın tabiatını anlamaya çalışmak ve bunu kesin bir dille ifade etmek amaçsız ve sonuçsuz kalacaktır (Ayer, 1990a, s. 122-123). Bunun yanında ahlaki ifadeler de metafiziğe benzer nitelikler göstermektedir.

Ayer'e göre ahlaki yargıların gerçek bir anlamı yoktur ve onlar doğru ya da yanlış olarak nitelendirilemez. Ahlaki yargılar, duygusal tutumları harekete geçirme eğilimi taşımaktadır. Bu nedenle tıpkı metafizik ve teoloji gibi ahlaki yargılar da anlamsız olarak değerlendirilir. Ahlaki yargılarda çıkarım yoktur ve bu tip yargılara yönelik açıklamaların mantıksal izahını anlayıp analiz etmek mümkün görünmemektedir (Sprigge, 1990, s. 10). Ahlak filozoflarını metafizikçi olarak gören Ayer'e göre onların niyeti duyguları ifade etmek ve uyandırmak olduğundan bilgi verme çabalarının sonucu 'saçmalık' olarak görünmektedir. Ayer açısından ahlak filozoflarının çalışmalarında neyi ispatlamaya veya keşfetmeye uğraştıklarını anlamak kolay bir iş değildir. Onların ortaya koydukları sosyoloji ve psikoloji gibi bilimlerde yorumlanmalıdır (Ayer, 2013, s. 16). Doğrudan bilgi verme amacıyla 'saçmalık' üreten metafizikçi için Ayer, 'filozof kılığına girmiş edebiyat sanatçısı' ifadesini kullanmaktadır (Ayer, 1934b, s. 57). Ahlak filozoflarının çalışmalarının metafiziksel öğeler içermesinin yanında dinin ve dinî inançların da metafiziksel öğeler içerdiğini düşünmektedir.

Ayer, Hristiyanlık da dahil olmak üzere tüm dinî inançlara karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Ona göre din, insan yaşamında önemli ölçüde anlaşmazlığın ve hoşgörüsüzlüğün nedeni olacak şekilde olumsuz bir izlenim yaratmıştır. Onun için din, kötü koşullar altında yaşayan ve psikolojik desteğe ihtiyacı olan insanlar için bir nevi teselli kaynağı niteliğindedir (Sprigge, 1990, s. 7). Yalnızca ahlaki ve dini açıklamalar metafiziksel unsurlar içermektedir. Ona göre çağdaş düşüncede büyük bir yeri olan varoluşçu felsefe de büyük oranda metafiziksel unsurlar içermektedir. Bu durumu daha iyi ifade edebilmek adına çağdaş düşünürleri sınıflandırmayı tercih etmektedir.

Ayer, çağdaş düşünürleri 'papazlar' ve 'kalfalar' şeklinde ikiye ayırarak inceler. Amacı metafizik sistem inşa etmek olan 'papazlar', doğa bilimleri ve felsefeyi rekabete sokar ve mantıktan yoksun açıklamalar yapar. Heidegger bunun örneğini temsil etmektedir. Ayer, Heidegger'i 'zamanın önde gelen papazı', 'modern varoluşçular okulunun başrahibi' olarak nitelendirir. Ayer'e göre onun çalışmalarının temelinde rasyonel olmayan açıklamalar ve tut-

kulara hitap eden bir yapı vardır. Felsefe tarihi büyük oranda 'papazların tarihi' dir. Ancak felsefe tarihinin son yarım asırlık dönemine bakıldığında, özellikle Amerika ve İngiltere gibi ülkelerde, 'papazlardan' ziyade 'kalfaların' daha baskın olduğu görülebilir. Ayer'in 'kalfalar' dediği sınıfta nihai gerçeklik arayışlarına girilmez ve sistem inşa etmeye çalışılmaz. Bu gruba dahil olanlar, filozofların vazifesinin bilimsel metodu analiz etmek, bilimsel ifadeleri açıklığa ulaştırmak ve bilimsel teorileri yorumlamak olduğunu bilirler. 'Gerçek' filozoflar, tıpkı bir teknisyen gibi faaliyet icra eden bu gruba dahildir. Bu grupta bilim ve felsefe rekabete sokulmadan birbiri ile bütünleşirken, 'papazların' olduğu grupta ise yaratıcı edebiyat ön plandadır (Ayer, 1990b, s. 3-6). Varoluşçuluğu ve varoluşçu filozofların açıklamalarını metafizik olarak nitelendiren Ayer, o hâlde varoluşçuluğu nasıl yorumlamaktadır?

Varoluşçuluk, Paris kafelerinde moda olan ve Paris'in özgürleşmesi uğruna entelektüel bir çaba olarak görülmekteydi. Kültürel iklimin ve gençlik isyanının bir parçası olarak varoluşçuluğun fikirleri buradan tüm dünyaya yayılarak moda olmayı başarmıştır. Modernizme itiraz yükselten bir seçenek olarak görülen varoluşçuluk, felsefeden ziyade sanat ve edebiyat kültürü ile ilişkilendirilebilen bir akımdır (Vrahimis, 2013, s. 4-5). Felsefe, dünyayı anlamada kendisini sürecin bir parçası olarak görür ve bu süreci rasyonel yöntemlerle anlama ve anlamlandırma ihtiyacı duyarken, varoluşçuluk ise bu sürece kişilerin kişiliğini ilgilendiren bir girişim olarak bakmayı tercih eder (Kuhn, 1947, s. 60).

Ayer'e göre netlik eksikliği ve belirsizlik varoluşçuların en önemli özelliklerindendir. O, Heidegger'in felsefesini 'ahlaki masal' olarak görürken, Sartre'ın felsefesini ise akla ve mantığa kayıtsızlık göstermekle suçlar. Varoluşçu felsefede dil, kötüye kullanılmış ve metafiziksel iddialarda bulunulmuştur. 'Olmak' fillini kötüye kullanma sanatı olarak gördüğü varoluşçu felsefe projesinde hata yapıldığı düşüncesindedir. Onun tasavvuruna göre varoluşçular, arayışlarını rasyonel olmayan yollardan sürdürerek bir sanatçı ya da şairin yaptığı gibi duygusal bir etki bırakmaya çalışmışlardır. Varoluşçuları safsatacılıkla suçlayan Ayer, yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü onların felsefe yapmadıkları iddiasındadır (Akehurst, 2013, s. 247-251). O hâlde Ayer'e göre metafizikten arındırılmış bilim ve felsefenin yöntemleri ve birbiri ile ilişkisi nasıl olmalıdır?

Bilim ve Felsefenin Konumu ve Birbiriyle İlişkisi

Ayer'e göre felsefenin amacı mantıksal analizdir ve mantıksal analizin işlevi ise dış dünyaya yönelik bilimsel açıklamaların sağduyusal sonuçlarını yorumlamaktır. Bilimsel açıklamalar yapan bilim insanlarının ortaya attıkları

duyu algısına dayandığından mantıksal analiz yaparken bilim insanlarının araçlarına güvenilmelidir. Bilim insanlarının araçsal dünyası fenomenlerle ilişkilendirilen rasyonel bir yapıdadır (Ayer, 1948, s. 65-66) ve empirik bir karakter sergiler. Felsefe, bilim insanlarının ortaya koydukları üzerine değerlendirilmeler yapma işlemidir.

Felsefe, bilim değildir. Filozofların teorileri vardır; ancak bu teoriler bilimsel teoriler gibi empirik olarak doğrulanamaz ya da çürütülemez. Bilimsel önermelerin empirik olarak test edilebilir kanıtlama yöntemleri vardır. Sonuç olarak bunların doğruluğuna veya yanlışlığına dair bir neticeye varılabilecek standart prosedürleri vardır. Felsefede bu tip prosedürler bulunmaz. Filozoflar, örneğin psikologların yaptıkları gibi insanların hislerini ve düşünme biçimlerini açıklamaz; insan davranışlarını test edebilecek teoriler de geliştirmeye çalışmaz. Bir düşünme faaliyeti olan felsefe, Ayer'e göre bir zihin bilimi de değildir (Ayer, 1962, s. 14). Bu durumda bilim olmayan felsefe, Ayer için ne ifade etmektedir?

Ayer'e göre felsefe, kurgusal gerçekliklerle ve 'arkhe' arayışları ile ilgilenmez. Empirik problemlerle ilgilenmeyen felsefenin çalışma alanı metafizik de değildir. Felsefenin vazifesi bilimsel kavramları analiz ederek netliğe ulaştırmaktır. Bilimin hizmetkârı olarak tasavvur edilen felsefe, bilimin mantıksal tutarlılığına indirgenmek istenmiştir (Sel, 2024, s. 144). Ayer'e göre felsefenin fonksiyonu bilimlerin mantıksal bağlantılarını göstererek bu bağlantılarla ilişkili olan tanımların açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu nedenle felsefe, analitik olan dilsel önermelerle ilgilenir (Ayer, 1998, s. 10).

Dile yönelik bir araştırma konumuna indirgenen felsefe, dünya hakkında nasıl konuşulacağına dair önemli ipuçları verir, dünyayı değiştirmeye çalışmaz. Filozoflardan beklenen rol, bilimsel çalışmaların mahiyetini daha da netleştirme amacıyla çabalar göstermektir (Ayer, 1963, s. 2-4).

Eleştiri ve açıklama çabalarının en iyi örneklerini bilimlerin kendi bünyelerinde aramak gerekir. Bu durumda filozofların çalışmalarının tamamen analitik nitelikte olduğu sonucuna varılabilir. "Felsefe, daha geliştirici ve yapıcı bir fonksiyona veya role bürünemez mi?" sorusuna Ayer, felsefenin olgusal içerikten yoksun olduğu şeklinde cevap verir. Bu nedenle ona göre filozofların bilimsel teorilerden daha kapsayıcı ve açıklayıcı bir görevle karşı karşıya bırakılması çelişkili bir durumdur. Ayer'e göre felsefenin doğa bilimlerinden farklılaşan özelliklerinden birinin ortaya attığı soru ve problemlerin herhangi spesifik bir bilimden daha genel olduğu doğrudur. Fakat bu durum, felsefenin daha genel bir tanımlama ve açıklama verme amacı için değildir. Ortaya attığı daha kapsayıcı soru ve problemler, bilimin her-

hangi özel bir dalıyla sınırlı olamayacak kadar geniş bir kapsamı dile getirmesinden kaynaklanmaktadır. Ayer'e göre filozofların tanımlayıcı analizleri önemlidir. Filozoflar kavram ve problemlerin analiz edilmesinde yeni yollar önerebilir. Çünkü bu kavram ve problemlerin açıklığa kavuşturulmasına veya revize edilmesine ihtiyaç vardır. Felsefe, dilin yapısını şekillendirerek (Ayer, 1962, s. 15-19) 'anlamlandırma' çalışmalarına katkıda bulunabilir.

Bir öğreti olmaktan ziyade bir etkinlik olan felsefe, önermeleri analiz etme, aydınlatma ve bazı durumlarda önermelerin anlamsızlığını ortaya koyma faaliyetidir (Magee, 1985, s. 135). Ayer'e göre akıl yürütme yöntemleri, kavramların tanımı ve kullanımı gibi problemler ve bunlara bir standart getirilerek bunların formüle edilmesi felsefenin işidir (Ayer, 1973, s. 2). Analitik bir faaliyet olarak görülen felsefe, geçerli sebepleri araştırmaya ilişkin bir ispat çalışması olarak görülebilir (Ayer, 1971, s. 60-62). Ayer, analitik faaliyet veya analizden neyi kast etmektedir?

Felsefi analizler yapmak bir anlamda kelimelerin tanımıyla ilgilenmektir. Ancak bu kelime tanımlama işleminin klasik manada bir sözlük derleme şeklinde olmadığına altını çizen Ayer, bu tanımlamaları ikiye ayırarak incelemeyi uygun bulur. Bunlar: *Belirtik (explicit)* ve *kullanımdaki (in use)* tanımlardır. Ayer'in *belirtik* tanımlardan kastı, kelimelerin eş anlamlı veya yakın anlama gelebilecek kelimelerin belirlenmesi şeklindedir. *Kullanımdaki* tanımlardan kastı ise farklı kelime gruplarından oluşan cümleler kurularak eş değer anlama gelebilecek ifadeler bulmaktır. Filozoflar, *belirtik* tanımlardan ziyade *kullanımdaki* tanımlamalarla ilgilenir. Böylelikle iyi anlaşılmayan ifade ve tanımlamalardan doğan karışıklıkların önüne geçilebilecektir (Ayer, 1990a, s. 46-50). Bu şekilde bir analitik çalışma yürütebilen felsefe, bilimin ortaya attıkları ile yetinmeli, yöntemi ve sınırlılıkları bilimdeki gibi olmalıdır.

Viyana Çevresi'nin önemli üyelerinden biri olan Victor Kraft, Çevre'nin ortak birtakım ilkeleri olduğundan söz etmiştir. Buna göre felsefe, bilimsel olmalıdır ve bilimsel düşünmede esas alınanlar felsefe açısından da geçerli olmalıdır. Felsefede de tıpkı bilimde olduğu gibi açık ve inandırıcı argümanlar yer almalı; dogmatik iddia ve spekülasyonlar yer almamalıdır (Kraft, 1953, s. 150). Viyana Çevresi'nin (doğal olarak Ayer'in de) temel amaçlarından biri felsefe ile bilimin ilişkisini radikal şekilde düzenlemektir. Bu düzenlemeye göre bilimin sınırları aynı zamanda felsefenin de sınırları olmak durumundadır. Felsefe ile bilim, çatışmadan ve rekabete sokulmadan birbiri ile sıkı ilişki içinde olmalıdır. Felsefe, bilimin mantığı olarak kabul edilmeli ve buna uygun bir fonksiyon icra etmelidir (Sel, 2024: 144). Pozitivizme

göre bilgi üretmenin en iyi ve sağlam yolu bilimdir. Bu anlayışa uygun olarak doğayı anlama ve açıklama çabaları metafiziksel öğelerden arındırılmalı ve sadece olgusal içeriği olan öğelerle sınırlandırılmalıdır. Felsefenin bilimsel niteliklere benzer bir anlayışla hareket etmesi beklenmektedir.

Bilimsel felsefenin meydana getirilmesinde ve Viyana Çevresi'nin örgütlenmesinde önemli kişilerden biri Ernst Mach (1838-1916)'tır. Kendisini bir filozof olarak görmeyen Mach, pozitivist fikirleri ile Viyana Çevresi'ni etkilemiştir. 1928 yılında Çevre üyeleri tarafından Ernst Mach Derneği kurulmuş ve böylelikle Çevre, düşüncelerini dünyaya tanıtmaya fırsatı bulmuştur.

Mach, bilimlerde ortak bir dil olması gerektiğinden hareketle bütün bilimlerin birleştirilebileceğini düşünmüş ve bu düşünce Viyana Çevresi'nin temel temalarından biri hâline gelmiştir. Bu düşünceden hareketle Mach'ın benimsediği 'bilimsel dünya anlayışı' benimsenmiş ve geliştirilmeye çalışılmıştır (Özcan, 2021, s. 34-35). Viyana Çevresi'nin en önemli hedeflerinden biri 'bilimsel bir dünya anlayışı' oluşturmaktır. Bu anlayışa uygun bir şekilde metafizik reddedilerek empirist ve pozitivist karakterli bir çerçeve belirlenmelidir (Hahn, vd., 2019, s. 34-41).

Mach'a göre bilim insanları düşüncelerini geliştirmeye ve genişletmeye çalıştıkça filozoflara ve onların düşüncelerine ihtiyaç duymaktadır. Onun amacı yeni bir felsefe getirmek yerine, eski ve bayatlamış geleneksel felsefeyi (muhtemelen metafiziği) bilimden elimine etmektir (Mach, 197, s. XXXI-XXXII). Geleneksel felsefe metafiziksel sistem inşa etmeye meyil gösterirken, günümüzde benimsenen felsefe anlayışında ise mantıksal analizler yaparak düşünce ve kavramların açıklığa kavuşturulması anlayışı baskın bir durumdadır (Yıldırım, 2016, s. 40).

Çevre'nin oluşturmaya çalıştığı 'bilimsel dünya anlayışı' temsilcileri, insanî deneyim temelinde hareket eden ve günümüzde yaşama yakın duran bir anlayıştır. Geleneksel felsefenin büyük oranda metafizik ve teolojiyle dolu olduğunu gören bu temsilcilerin amacı metafizik ve teolojik enkazı temizlemektir. Böylelikle felsefe için deneyimin üstünde veya ötesinde yer alan 'idealar imparatorluğu' na benzer söylem ve amaçların son bulması hedeflenmiştir (Hahn, vd., 2019, s. 52-53). 'Bilimsel dünya anlayışı' temelli bir felsefe anlayışı benimsenmeye çalışılırken 'bilimsellik' ifadesi tartışma konusu olmuştur. Neyin bilim olduğu ve neyin olmadığı üzerine bitmek bilmeyen tartışmalar ekseninde 'bilimin sınırı' problemi, 'doğrulanabilirlik' ilkesine verilecek cevaplar ile çözülmeye çalışılmıştır.

Doğrulanabilirlik İlkesi Problemi

Bilim olan ile olmayan arasındaki farkı belirleyebilecek en önemli ilkelerden biri doğrulanabilirlik ilkesidir. Bu ilke ile birlikte hem bilim olan ve olmayan arasındaki ayrım netleşecek hem de empirik olarak doğrulanabilen ifadelerin bilimselliği ortaya koyulmuş olacaktır.

Ayer'in ve diğer tüm Viyana Çevresi üyelerinin metafiziğe karşı olmalarının ve felsefeyi empirik bilim modeli üzerine inşa etme çabalarının temelinde 'doğrulama' kavramı vardır (Ural, 1986, s. 29). Doğrulanabilirlik ilkesi Ayer'in felsefesinin kilit taşlarından birini teşkil etmektedir. Bu ilkeye getirilebilecek çözüm arayışları aracılığıyla anlamlı olan ile olmayan ayrıştırılabilecek ve böylelikle metafizik eleştirisi haklılandırılmış bir hale gelebilecektir (Tuboly, 2021, s. 13). Önemi burada yatan doğrulanabilirlik ilkesi nedir?

Doğrulanabilirlik ilkesinin geçerliliğini koruyabilmesi için ifadelerin denetlenerek doğrulanabilir olmasına gereksinim vardır. Bir problem teşkil eden bu ilkenin araştırılması ve bu ilkeye getirilebilecek çözüm arayışları bilimin yapısına ve işlerliğine katkı sunacaktır. Doğrulanabilirlik ilkesi, ifadelerin açıklığa kavuşturulması ve denetlenmesi işlemidir.

Doğrulanabilirlik ilkesinin en önemli hedeflerinden biri anlamlı olan ve olmayan ifadeleri birbirinden ayırabilmek için bir ölçüt sunmaktır. İfadeler ancak doğrulanabilirse anlamlıdır. Başka bir deyişle, doğrulanabilirlik kriterine göre ifadelerin doğrulanabilmesinin bir yöntemi bulunduğu sürece o ifadeler anlamlıdır (Hanfling, 1981, s. 31-32).

Bir cümlenin önerme olabilmesi için bir anlamı olması gerekmektedir. Ayer, doğrulanabilirlik ilkesinin önermelere uygulanmasının sorun yaratacağını gördüğünden bu ilkenin önermelere değil, cümlelere uygulanması gerektiğini önerir. Anlamlı olsun veya olmasın her cümle bir 'bildirim' ifade etmektedir. 'Önermeler kümesini', 'bildirim kümesinin' bir alt kümesi olarak değerlendirilebileceğini düşünür. Böylelikle "Önermeler ne anlama gelir?" sorusu "Cümleler ne anlama gelir?" sorusuna dönüştürülmüş olur (Ayer, 1990a, s. 171-174). Ayer'in 'bildirim' ifadesini kullanması kendisini diğer mantıkçı pozitivistlerden ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Her cümle önerme olarak kabul edilmez; fakat önermeler anlamlı bildirimler ortaya koyabilir. Bu manevrası ile Ayer'in doğrulanabilirlik ilkesinin uygulanabilirliğini ya da kullanışlılığını arttırmayı hedeflediği söylenebilir. O, doğrulanabilirlik ilkesini önermelere değil tüm cümlelere uygulayarak bu ilkenin kapsamını genişletmek istemektedir. Her cümlenin bir 'bildirimi'

olduğundan hareket ederek 'bildirimleri', önermelerin bir alt kümesi şeklinde görülmesini teklif eder.

Ayer, doğrulanabilirliği, ilkesel ve kılıgısal olmak üzere ikiye ayırarak incelenmesi gerektiğini düşünür. Çünkü bazı durumlarda doğrudan gözlem yapılması pek mümkün görünmemektedir. Şöyle ki: "Ay'ın görünmeyen yüzünde dağlar vardır." önermesinin doğrudan gözlemlenebilme ihtimali çok zayıftır. Bu durumda bu önerme ancak kılıgısal olarak doğrulanabilir ve böylece anlamlı hale gelebilir (Ayer, 1998, s. 14). Ayer'in formüle ettiğı ilkesel ve kılıgısal doğrulanabilirlik sınıflandırması, doğrudan ve dolaylı doğrulanabilirlik şeklinde açıklanabilir. Kılıgısal doğrulamada doğrudan gözlem söz konusuysen, ilkesel doğrulamada ise dolaylı yoldan yapılan gözlemler söz konusudur.

Doğrulanabilirlik ilkesinde bir başka ayırım daha yapar: Güçlü ve zayıf anlamda doğrulanabilirlik. Güçlü anlamda doğrulanabilirlik, önermelerin doğruluğunun deneyle kesin olarak tespit edilmesi anlamına gelir. Yapılan deney ve gözlemler önermenin doğruluğunu ihtimale indirgiyorsa zayıf anlamda doğrulanabilirlik ilkesine işaret eder ki bu durum önermeyi 'olabilir' kılar (Ayer, 1998, s. 14-15). Kesin şekilde uygulanabilen bir doğrulama yönteminin olamayacağını bilen Ayer, doğrulanabilirliğin derecesini güçlü ve zayıf olarak ikiye ayırmayı tercih eder. Deneyle net bir şekilde doğrulanabilen ifadeler güçlü anlamda doğrulanabilir bir özellik sergilerken, incelenen ifade ancak ihtimali anlamda doğrulanabiliyorsa zayıf anlamda doğrulanabilir olarak görülmelidir.

Bilimin yapısının ve fonksiyonunun 'doğrulama' problemi özelinde incelenmesi, bilimsel çalışmalara doğrudan bir katkı sunmasa da bilimsel olan ve olmayanın tespit edilebilmesi adına bir kriter meydana getirilmesinde önemli bir rolü olmuştur. Mantıkçı pozitivist düşünürler bu çalışmalar aracılığıyla bilimin özellikleri ve metoduna yönelik araştırmaların derinleştirilmesinde önemli katkı sunmuşlardır. Ancak, 'mutlak' anlamda bir doğrulamanın mümkün olamayacağı düşüncesi günümüzde büyük ölçüde egemenliğini sürdürmektedir (Ural, 1986, s. 125). Ancak Ayer, *The Principle of Verifiability* (Doğrulanabilirlik İlkesi) isimli makalesinde kesin anlamda doğrulanabilirliği savunmadığını ifade ederek doğrulanabilirlik için kendi ortaya attığı 'zayıf' anlamda doğrulanabilirliğin, problemin çözümü adına, mümkün olabileceğini savunmuştur (Ayer, 1936, s. 199).

Ayer'e göre doğrulanabilirlik ilkesi bilim olan ve olmayan arasındaki farkı netleştirebilecek bir fonksiyon üstlenmektedir. Bir standart arama çabası olarak da düşünülebilen doğrulanabilirlik ilkesine iki soru yönlendirilebilir.

Birincisi: “Kullanılan ifade, tanımı gereği doğru mudur?”; ikincisi: “Kullanılan ifade ilkesel olarak doğrulanabilir mi?”. Bu iki koşulu sağlayan ifadeler anlamlı olarak kabul edilebilir.

Viyana Çevresi'nin özünü oluşturan mantıkçı pozitivistin temel fikirleri sağlam bir zemine dayansa da doğrulanabilirlik ilkesinin tam olarak nasıl formüle edileceği bulunamamıştır. Viyana Çevresi'nin çalışmaları için ‘tamamlanmamış bir proje’ olarak görülmesinin nedeni bu ilkenin net olarak formülleştirilememesinde aranabilir. Bunun dışında ayrıca Çevre'nin liderlerinden Schlick'in suikaste kurban gitmesi, savaşlar ve siyasî kaos gibi faktörler Çevre'nin çalışmalarının sona ermesine sebebiyet vermiştir (Sel, 2024, s. 147).

Ayer yaşamının ilerleyen yıllarında söz konusu ettiğimiz problemlere dair çözüm arayışlarında ortaya koyduklarının çoğunun yanlış olduğunu kabul etmekle birlikte genel olarak mantıkçı pozitivistin yaklaşımının doğru olduğunu düşünmektedir. Doğrulanabilirlik ilkesine dair çözüm denemeleri, mantıksal olarak net bir şekilde formüle edilemedi (Magee: 1985, s. 144-145). Ancak bu probleme dair çözüm denemelerinin tam olarak formüle edilememesi mantıkçı pozitivistin çürütülmesi anlamına gelmemektedir.

Sonuç

Mantıkçı pozitivistme yönelik en önemli eleştirilerden biri ‘anamlılık’ ve ‘doğrulanabilirlik’ arasında kurulmak istenen zorunlu bir bağ olduğu yönündedir. Bir başka ifadeyle ‘anamlılığın’ ve ‘doğrulanabilirliğin’ sıkı bir şekilde birbirine bağlanması ve bunlar arasındaki ilişkinin net bir şekilde açıklanamamış olması mantıkçı pozitivistin bir çıkmazı gibi görünmektedir.

Viyana Çevresi üyelerinin en önemli özelliklerinden biri metafizik karşıtı bir tavır takınmalarıdır. Doğrulanabilirlik ilkesini bu tavırla ilişkili olarak düşünmüş ve ‘anlamın’ kriterini bu ilke ile bağdaştırmaya çalışmışlardır. Bir başka deyişle Viyana Çevresi üyelerinin yaptığı gibi Ayer için de metafiziğin devre dışı bırakılması ile ‘doğrulamacı proje’ aynı doğrultuda yer alan ve birbiri ile bağlantılı olan bir durumu içermektedir. Her ne kadar tartışmalı bir durum da olsa metafiziğin devre dışı bırakılması aracılığıyla doğrulanabilirlik ilkesine çözüm getirilebileceği düşünülmüştür. Ancak, durum amaçlandığı şekilde olmadığı gibi yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren metafiziğe yönelim artarak devam ederken, günümüzde doğrulanabilirlik ilkesinin nasıl bir çözümü olabileceği hâlâ bir problem olarak yerini korumaktadır.

Viyana Çevresi filozofları felsefeyi bilim mantığına indirgemiş, felsefenin fonksiyonunu bilimsel önermelerin mantıksal incelenmesi olarak değerlendirmişlerdir. Böylelikle felsefe, (metafiziğin getirdiği) yüzyıllardır işin içinden çıkılamaz olan çetrefilli problemlerden ve metafiziğin yükünden kurtulacaktı. Ancak durum pek düşünüldüğü şekliyle olmadığı gibi beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Felsefenin mahiyeti, çalışma alanı, işlevi gibi problemlerin yanı sıra bilim olan ile olmayan arasındaki sınırın ne olduğu ve nasıl belirleneceği gibi önemli problemlerle mücadele edilmek zorunda kalınmıştır. Bu problemler günümüzde hâlâ güncelliğini sürdüren önemli problemler olarak mevcudiyetini sürdürmektedir.

Kaynakça

- Akehurst, T. L. (2013). Ayer and the Existentialists. *Intellectual History Review*, 23(2), 243-257.
- Ayer, A. J. (1934a). Demonstration of the impossibility of metaphysics. *Mind*, 43(171), 335-345.
- Ayer, A. J. (1934b). The genesis of metaphysics. *Analysis*, 1(4), 55-58.
- Ayer, A. J. (1936). The principle of verifiability. *Mind*, 45(178), 199-203.
- Ayer, A. J. (1948). Philosophy without science. *Philosophy*, 23(84), 65-66.
- Ayer, A. J. (1959). Editor's introduction. İçinde A. J. Ayer (Ed.), *Logical positivism* (ss. 3-28). The Free Press.
- Ayer, A. J. (1962). Philosophy and science. *Soviet Studies in Philosophy*, 1(1), 14-19.
- Ayer, A. J. (1963). Philosophy and language. İçinde *The concept of a person and other essays* (ss. 1-35). The Macmillan Press.
- Ayer, A. J. (1971). Conversation with A. J. Ayer. In B. Magee, *Modern British philosophy* (ss. 48-65). St. Martin's Press.
- Ayer, A. J. (1973). *The central questions of philosophy*. Penguin Books.
- Ayer, A. J. (1990a). *Language, truth and logic*. Penguin Books.
- Ayer, A. J. (1990b). *The meaning of life*. Macmillan Publishing.
- Ayer, A. J. (1998). *Dil, doğruluk ve mantık* (V. Hacıkadıroğlu, Çev.; 2. basım). Metis Yayınları.
- Ayer, A. J. (2013). A critique of ethics. İçinde R. Shafer-Landau (Ed.), *Ethical theory an anthology* (2nd ed., ss. 16-21). Wiley-Blackwell.
- Hahn, H., Neurath, O., & Carnap, R. (2019). Bilimsel dünya anlayışı. Viyana Çevresi. İçinde H. Taylan Erkipçak (Çev.), *Viyana çevresi (Program yazıları)* (ss. 27-56). Pinhan Yayıncılık.
- Hanfling, O. (1981). *Logical positivism*. Columbia University Press.
- Kraft, V. (1953). *The Vienna Circle (The origin of neo-positivism)* (A. Pap, Çev.). Philosophical Library.
- Kuhn, H. (1947). Existentialism and metaphysics. *The Review of Metaphysics*, 1(2), 37-60.
- Mach, E. (1976). *Knowledge and error (Sketches on the psychology of enquiry)*. Reidel Publishing.
- Magee, B. (1985). Mantıkçı pozitivizm ve kalıtı. İçinde A. Oksal-Buldam (Çev.), *Yeni düşün adamları* (A. J. Ayer ile söyleşi, ss. 127-147). Birey ve Toplum Yayınları.
- Özcan, Z. (2021). Giriş: Viyana Çevresi; Kökenler, karakteristikler. İçinde *Viyana Çevresi (Schlick, Carnap, Neurath, Hahn)* (ss. 11-78). Fol Kitap Yayınları.

- Sel, M. (2024). *Alfred Jules Ayer açısından mantıkçı pozitivizm ve Karl Popper'da bilimin sınırlarını çizme sorunu* [Yayımlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Sprigge, T. L. (1990). A. J. Ayer: An appreciation. *Utilitos*, 2(1), 1-11.
- Tuboly, A. T. (2021). Introduction: From spying to canonizing -Ayer and his language, truth and logic. İçinde A. T. Tuboly (Ed.), *The historical and philosophical significance of Ayer's language, truth and logic* (ss. 1-37). Palgrave Macmillan.
- Ural, Ş. (1986). *Pozitivist felsefe (Bilimde ve felsefede doğrulama)*. Remzi Kitabevi.
- Vrahimis, A. (2013). "Was there a sun before men existed?": A. J Ayer and French philosophy in the fifties. *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 1(9), 1-25.
- Weinberg, J. R. (1936). *An examination of logical positivism*. Routledge.
- Yıldırım, C. (2016). *Bilim felsefesi* (19. basım). Remzi Kitabevi.